

ИНФОРМАЦИОНЕН КОД НА БЪЛГАРСКОТО ИЗЯЩНО СЛОВО: ХУМАНИЗИРАЩА ФЕНОМЕНОЛОГИЯ (Аксиология на семантичното, лексикалното и фонетично-морфологичното ѝ декодиране)

Проф. д.ик.н. Стоян Денчев
Проф. д.п.н. Александра Куманова
Николай Василев

*Език свещен на моите деди,
език на мъки, стонове вековни,
език на тая, дете ни роди
за радост не – за ядове отровни.*

Иван Вазов

I. Хуманизиращият аксиологичен проблем на общественото знание на XXI в.

Съвременната наука базира знанието на новата, т.н. постмодерната, цивилизация върху видимо разноструктурната основа на *точността*, която по правило се смята за поливалентна.

Описаната феноменология е причината за битувашката днес в първично- и вторичнодокументалните източници на информация полисемия на **понятието „хуманитарно“**: 1) отъждествяване с човешкото въобще; 2) отъждествяване със субективното; 3) установяване на тип взаимоотношение и разграничаване от / с общественото знание, естествознанието и технознанието; 4) съотнасяне и противопоставяне на „хуманитарно-научното“ и „естествено-научното“; 5) противопоставяне на хуманитарното на теологичното и свързването му с понятието „светски“ и т.н.

В хуманитарния смисъл *точността* е структурална равнозначност на лингвистично ниво на взаимноизключващи се смислови стойности, които в семиотичната информационно-комуникативна система (на науката, литературата, изкуството, философията, религията) имат **„еднаква“** логическа тежест и могат да бъдат разпознати, осмислени, субординирани и оценени единствено чрез философско-естетическа – ценностната – система...

От методологична и метакласификационна позиция на естествена субординираност на сферите, обхващани от формиращото се знаниево ниво на

компаративистичната информационно-комуникативна наука (С. Денчев), съотнесени с нивото на съвременното философско наукознание и неговото вторичнодокументално изражение в разпространяващите се многообразни документални потоци на информацията от универсално – международно – национално – регионално равнища (А. Куманова) и хуманитарния комплекс – художествена литература – езикознание – литературознание (Н. Василев) следва, че **ВСИЧКО, КОЕТО ХУМАНИЗИРА / ДЕХУМАНИЗИРА – И ОТ САМАТА ХУМАНИТАРНА, И ОТ ЕСТЕСТВЕНО-НАУЧНАТА СФЕРА НА ПОЗНАНИЕ, – Е АКСИОЛОГИЧЕН ПРОБЛЕМ НА ОБЩЕСТВЕНТО ЗНАНИЕ НА XXI в.**

II. Аксиологията на хуманитарната наука и семиотичната система на св. патриарх Евтимий Търновски

АКСИОЛОГИЧНИЯТ ПРОБЛЕМ НА НАУКАТА НА XXI в. СЕ ЗАКЛЮЧАВА В ПРОНИКВАНЕТО НА ЦЕННОСТНИЯ ГЕНОМ НА КУЛТУРАТА – НА ЗНАНИЕТО. Второсигналното предаване на информация – чрез словото – е по същество кодиране / декодиране на генеалогичната памет. Тази феноменология е аналогична на проявите на първосигналната система на развитие на човека.

НА ЧОВЕШКОТО ПОЗНАНИЕ ДНЕС СЕ ГЛЕДА ОТ СЕМИОЛОГИЧНИ ПОЗИЦИИ НЕ САМО ЧРЕЗ ДЕФИНИРАНЕ НА ИНФОРМА-

ЦИОННИТЕ КОДОВЕ НА ХУМАНИЗИРАЩИТЕ ПОСЛАНИЯ НА ЦИВИЛИЗАЦИЯТА, НО И ЗА ДА СЕ УСТАНОВИ ИНФОРМАЦИОННИЯТ КОД НА ГЛОБАЛНОТО ОБЩЕСТВО НА ЧОВЕШКОТО ЗНАНИЕ.

В дълбинните единни структури на хуманизиращото интелектуално усилие на човека, търсещо красотата (чито контекстови синоними във философско-естетическите семиотични системи са истината, добротата, смисълът и имат принципно морална стойност) – се крие тайната на изначалната природна хармония.

Българският светец патриарх Евтимий Търновски формулира в средата на XIV в. поетиката на предусещането за възраждането на Европа и света чрез творенията на човешкия дух, които в продължение на шест столетия (до XIX в.) в различните ареали на света ще бъдат окачествявани като РЕНЕСАНСОВИ. Неговият императив (букв.: „следвай красотата“) е призив на универсално цивилизационно равнище на човешко поведение, обединяващ естетическите – морални в основата си – компоненти. Този призив и отвежда към предшествениците (св. св. Кирил и Методий, св. архиепископ Климент Охридски, епископ Константин Преславски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх), и е насочен към бъдещите поколения – нашето съвремие. Така аналитизмът на българското изящно слово вдвоява нравствен порядък в природата на нещата.

III. Хуманизиращото знание на информационния код на българското изящно слово (народни говори)

Информационният код на българското изящно слово, преосмислен като генеалогично – филогенно – родство, е хуманизиращо знание, което обединява в еднозначно семиотично системно цяло резултатите от дейността на религиозни дейци, писатели и езиковеди от края на IX до началото на XXI век. Забележително е, че българското езиково и литературно строителство от делото на Светите братя Константин-Кирил Философ и архиепископ Методий до наши дни винаги – макар да надгражда – се е съобразявало с общи правила, родени и отгледани в лоното на народните говори.

Доказателства за това могат да бъдат открити в произведенията на създателите на съвременния български книжовен език: о. Паисий Хилендарски и неговата „История славяноболгарская...“, в която народният език започва да измества официалния и авторитетния за времето си черковнославянски; св. епископ Софроний Врачански и неговото „Житие и страдание...“, където словното богатство на народните говори създава екстазната среда

на автобиографичния сказ; д-р Петър Берон и неговият „Буквар с различни поучения...“ (т.н. *Рибен буквар*), който допълва и обогатява, главно в лексикално, но също и в словообразователно и в стилистично отношение, изразните средства на народната реч.

IV. Информационният код на българското изящно слово (строители на книжовния език)

Всички зидари на българския книжовен език, погледнато през проекцията на времето, са разсъждавали глобално и в перспектива: понякога създаването на една дума е довеждало до негласното, но всеобщо съгласие за преустройство на цели синтактични конструкции и граматически правила. Така е издигнат градежът ЗА УКРЕПВАНЕ НА БЪЛГАРСКОТО ЕТНИЧЕСКО САМОСЪЗНАНИЕ ЧРЕЗ НАЦИОНАЛНО ЕДИНСТВО, ПОСТИГНАТО НЕ САМО ВЪРХУ ПОЛИТИЧЕСКА, НО И ВЪРХУ ЛИНГВИСТИЧНА ОСНОВА.

Изключително силен тласък в развитието на българското изящно слово дава наддиалектният характер на съвременния книжовен език, който представлява сложна контаминация от фонетични, фонетично-морфологични и морфологични характеристики на източните и западните, а не само на източните говори: запазване на непрегласено старо *я*, нейотуван изговор на *е* в началото на дума или след друга гласна; изговор на меки съгласни с определени форми; якане; подвижност на гласната *ъ* в съседство с *р* и *л*; член *-ът*, *-а* в мъжки род; окончание *-и* за множествено число при съществителни нарицателни имена от мъжки род; незатъмнено окончание – *-а* (*-я*) при съществителни нарицателни имена от женски род; член *-те* в множествено число при имената от мъжки и женски род; формата за бройно множествено число при съществителните имена от мъжки род; формата за несвършено причастие на *-л*; формата на относителните местоимения и наречия с особена наставка *-то*; установяване на деепричастието на *-ейки*, *-айки*...

V. Информационният код на българското изящно слово (словесна дъга)

Това единство обогатява словното богатство на българското изящно слово с думи и словосъчетания, които и днес продължават да търсят и намират апотеозно равновесие в информационния код на

българското изящно слово: *възраст, ръст, наставник, доброто семе, счупвам, пречупвам, чисто, бяла, светлина...* (св. Константин-Кирил); *златозарен, светлозарен...* (св. архиепископ Климент Охридски); *безславие, изобретение, наместник, приемник, самовластие, твар, образ, творец, Божя сила, Божя премъдрост...* (епископ Константин Преславски); *човеколюбец, стълпотворение, граматика, граматик, риторика...* (Черноризец Храбър); *разтвор, чувство, чутие, чувствителен, без вреда, зодиак, зодиакален кръг, стража, зной, топлина, хвала, славя...* (Петко Р. Славейков) ... , *ъх, изгрев, здрач, призори, пламтеж, летеж, избух, мир* (в смисъл: *свят*), *дан, урна, протоар, екскурзия, топ, площад, упрек, намеквам, прицелвам се, захлас, заник...* (Иван Вазов).

VI. Информационният код на българското изящно слово (архитектура; философско-религиозен вертикал)

Ако внимателно се вгледаме в това словопроизводство, ще забележим нещо изключително интересно: когато са измисляли, калкирали или взаимодействали от други езици думи и словосъчетания, създателите и пазителите на българското изящно слово са творили **НЕСЛОЖЕН, РАЗБИРАЕМ, ЧОВЕШКИ ГРАДЕЖ**. Те най-напред са лицесъзрели **купола на словото**, видяли са неговата кристална християнска структура, където са зографисани думите на първоучителите св. св. Константин-Кирил Философ и архиепископ Методий: *доброто семе, счупвам, пречупвам, чисто, бяла, светлина, златозарен, светлозарен, изобретение, наместник, приемник, самовластие, твар, образ, творец, Божя сила, Божя премъдрост...*

След това, сякаш следвайки – в лицето на Вазов – **филигранните извивки на българската уникална пьстротъкана езикова шевица**, са намерили словни реликви, но пак на същото място – в югоизточните и отчасти южните български говори (ползвайки фонетичните и морфологичните особености на същото наречие, на базата на което св. Константин Кирил-Философ създаде първата българска азбука – глаголицата, чиято първата буква е кръстен знак **Ⲛ** и означава „аз“): *пламтеж, летеж, избух, мир, дан, захлас, заник...*

Този семантичен кръг от философско-естетически езикови връзки прилича на послание – провиденчество, утаено във времето, което непрестанно е извайвало една **еластична мегаметафора**, има-

ща повече фолклорен, затворен, консервативен християнски произход – очевидно тази метафора не е подчинена на „временните“ феномени, защото е генетично обвързан с вечните, космичните пулсации във времето и пространството.

VII. Хуманитарното знание (семиотична система на българското изящно слово)

Точността – която формира обществото на българското хуманитарно знание в началото на XXI век – отново се дефинира чрез думи на св. Константин-Кирил Философ, създадени в края на IX и началото на X век: *пророчество, законоучител, благодаря, хвала, хвала въздавам, сили, прощавам, слово, Синът Божи, изсъхна, чисто говоря, бяла, светла, плава...*

Всички български религиозни дейци, писатели и езиковеди са обогатявали с нови нюанси красотата на българския език и са се грижели и за неговата неповторимост, точност и динамичен консерватизъм.

Стихотворението „*Българският език*“ от Иван Вазов пази автентичен спомена от подобно литературно поведение – не само да възпяваш и разкриваш сюжети, взети от настоящето и от миналото на народа, но и да се грижиш за езикова автентичност на неговия изказ („*Език свещен на моите деди, / език на мъки, стонове вековни, / език на тая, дето ни роди / за радост не – за ядове отровни.*“).

Тъкмо тази възхвала и това свещенодействие изясняват **философския смисъл на българското присъствие – чрез понятието точност – в обществото на знанието и хуманизма на XXI век**. Защо информационният код на българското изящно слово и досега се себеосъщесвява чрез експонирането на **ХРИСТИЯНСКИ ИДЕАЛИ И ДОБРОДЕТЕЛИ; РАЦИОНАЛНО ЕЗИКОВО СТРОИТЕЛСТВО; ГРИЖА ЗА ЛИТЕРАТУРНИЯ ЕЗИК; ОПОЗНАВАНЕ И ОПАЗВАНЕ НА АВТЕНТИЧНИЯ СЛОВЕСЕН ФОЛКЛОР; ТЪРСЕНЕ НА СЮЖЕТИ, КОИТО ФОРМИРАТ УНИВЕРСАЛНИ НРАВСТВЕНИ МОДЕЛИ ЗА ЧОВЕШКО ПОВЕДЕНИЕ...**

Хиперпосланието на този хуманитаризиращ информационен код, изразен на езика на гигантските цивилизационни стъпки на човека, е **ПРЕДРЕНЕСАНС – РЕНЕСАНС – ПРОСВЕЩЕНИЕ – НОВО ВРЕМЕ – НАЙ-НОВО ВРЕМЕ...**

Висша – хуманитарна – ценност в проекциите на описаните кардинали, съединяващи знанието – морала – истината: красотата (св. св. Кирил и Методий – св. патриарх Евтимий Търновски, св. св.

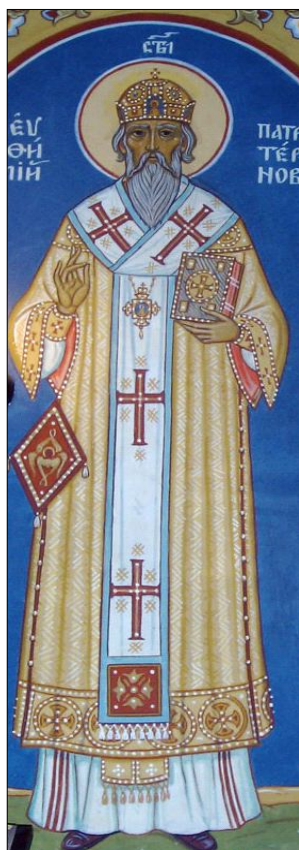
Кирил и Методий през IX в., св. патриарх Евтимий Търновски – о. Паисий Хилендарски), е извеждането на магистрални ментални, културни, семиотични връзки – информационния код, който обхваща цялостно в единство отделните многообразни фе-

номени на езика – литературата – литературознанието – критиката – като знакова информационна среда – реална и символна, която едновременно е толкова българска, колкото и европейска, и световна.

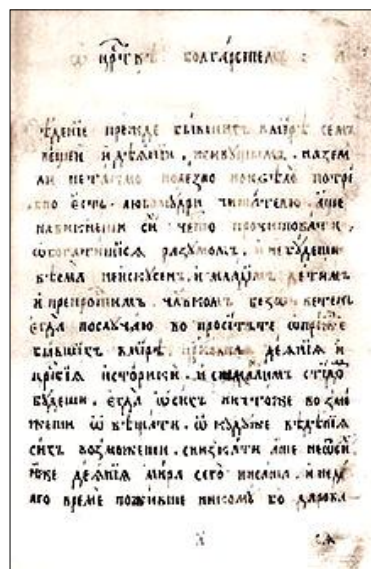
ИЛЮСТРАЦИИ

1. Баичанската плоча – един от най-старите глаголически текстове (XI в.) (Плочата е намерена в Хърватия)

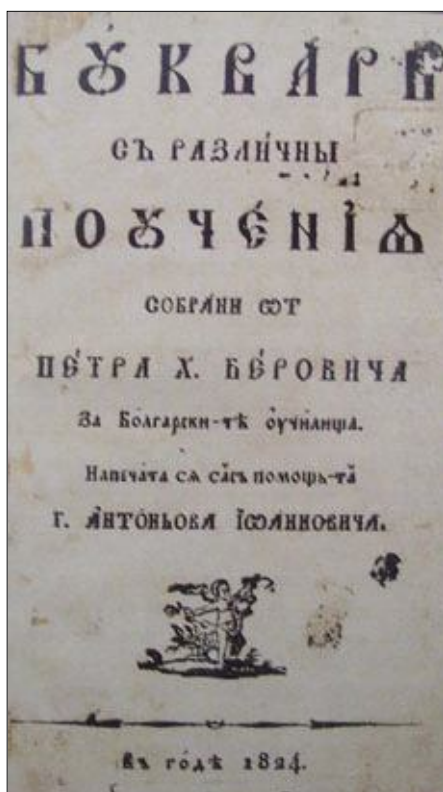
2. Св. патриарх Евтимий Търновски. Стенопис в параклиса на Богословския факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски“

3. Страница от „История славяноболгарская ...“ на св. о. Паисий Хилендарски

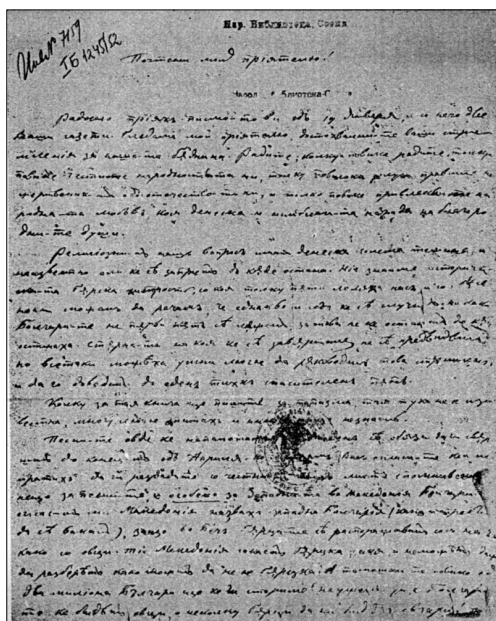
4. Начална страница на „Житие и страдание ...“ на св. епископ Софроний Врачански

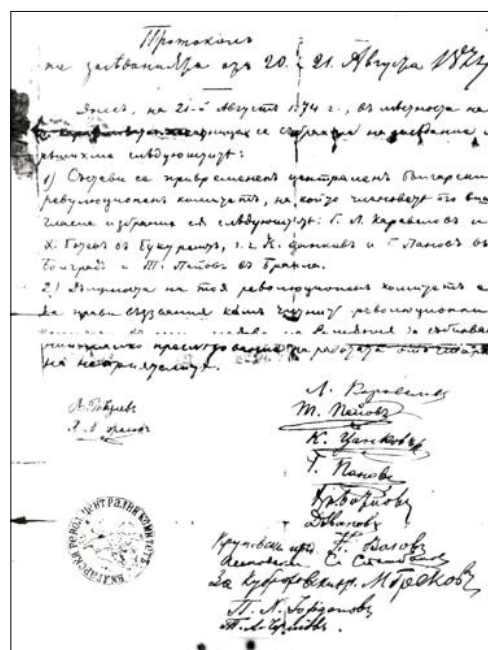
5. Корица на „Буквар с различни поучения” (т. нар. „Рибен буквар”) на д-р Петър Берон

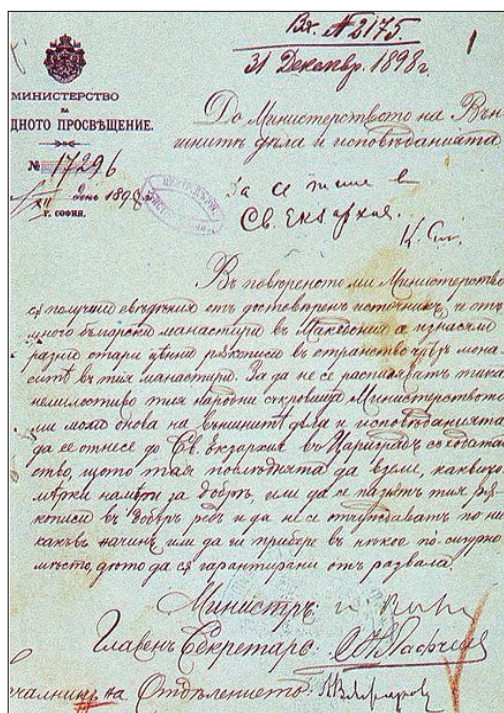
7. Корица на първото издание на Славейковата „Смесна китка”, отпечатана в Букурещ през 1852 г.

6. Факсимиле от първата страница на писмо на Константин Миладинов, изпратено до Георги С. Раковски на 31 януари 1861 г.

8. Протокол от заседание на Българския таен революционен комитет, проведено на 21 август 1874 г. (Петият подпис отгоре надолу е на Христо Беве)

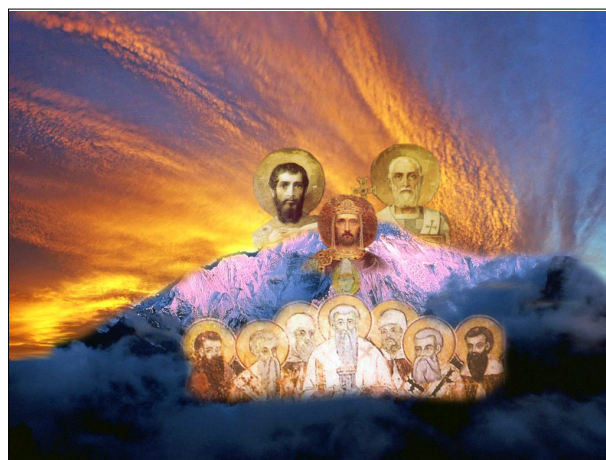
9. Страница от писмо на Иван Вазов, изпратено на 30 декември 1878 г. до министъра на външните дела и вероизповеданията, относно запазването на ръкописите в българските манастири в Македония

10. Корица на първото издание на поемата „Септември“ от Гео Милев (1924 г.)

11. Васил Стоилов. „Българската Мадона (Памет)“ (Платно): Емблематична схема – декодиране на гения на народния дух, вкоренен в генеалогията на творенията на българските майстори, дешифриращи причастността ни към универсалните норми на морала и изкуството (Ключова творба за идеята на изследването на информационния код на българското изящно слово)

12. Емблематична схема – декодиране на св. Кирило-Методиево дело за генезиса на духовността в България (Художници: Александра Куманова, Николай Василев, Сергей Янев)

13. Емблематична схема – декодиране на делото на св. о. Паисий Хилендарски за генезиса на духовността в България (Художници: Александра Куманова, Николай Василев, Сергей Янев)

14. Емблематична схема – декодиране на генезиса на изящното слово (поезия от IX в. – св. Константин-Кирил Философ, до XX в. – Никола Вапцаров) за приемствеността в духовността на България (Художници: Александра Куманова, Николай Василев, Сергей Янев)

15. Емблематична схема – декодиране на генезиса на изящното слово (наратив от IX в. – св. Константин-Кирил Философ, до XX в. – Димитър Димов) за приемствеността в духовността на България (Художници: Александра Куманова, Николай Василев, Сергей Янев)